

2023. április 24.

„Az sárkány ellen nyomoték”

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Hatszázötven esztendő a Kolozsvári testvérek prágai Szent György-szobra. Szent György-napi dolgozat a sárkányölő szent legendájáról, Nagy Lajos király koráról és a prágai Szent György-szobor magyarországi eredetéről.

Immár hetedfélszáz esztendeje áll a prágai várban a középkor egyik nagyszerű műalkotása, egy testvérpár, Kolozsvári Márton és György 1373-ban készült Szent György-szobra. Magyarországi előtörténetére, alkotóinak kilétére, lépésről lépésre haladva derítettek fényt a XIX. század végén. A magyar művészettörténészek immár több mint száz esztendő óta igen sok értékelést és vitacikket írtak a szobor eredetéről, kiválóságáról és rejtély övezte alkotóiról. A kutatások szorosan kapcsolódnak a mára elpusztult XIV. század

végi nagyváradi királyszobrokhoz, kiváltképpen Szent László csodált, egykori lovas szobrához.

A Kolozsvári testvérek nagy művészi értéket hordozó Szent György-szobra arra is alkalmas, hogy általa hitelt adhatunk a Szent László nagyváradi lovas szobrát magasztaló hajdani leírásoknak. Az 1660-ban elpusztult szobor megformálásában a prágaihoz nagyon hasonló lehetett, ám méreteiben jóval meghaladta azt.

Az eredeti Szent György-szobor a prágai Nemzeti Galériában

A lovagi kultúra magyarországi meghonosítása érdekében Károly Róbert 1326. április 24-én, Visegrádon megalapította a világi jellegű Szent György-lovagrendet. Az alapítólevél egyik fennmaradt példányán az épen maradt viaszpecsét a sárkányölő jelenetet ábrázolja. Szent György legendájának központi története egy királyleány megmentéséről szól, ez jól illeszkedett az úrnőjének mindenben szolgálni kívánó szerelmes lovag eszményi alakjához. Károly Róbert a lovagi eszmény meghonosítása érdekében, a nemzeti hagyományra építve Szent László király addigi vallásos kultuszának világi irányba való kiterjesztésén munkálkodott.

*A Szent György-lovagrend alapítólevelén függő
pecsét, Magyar Nemzeti Levéltár*

A Szent György-legendához hasonlóan Szent László királynak a krónikákban leírt élettörténetében volt egy olyan, ám a legendákban nem szereplő harci esemény, amelyet a nyugati világban akkorra már honos lovagi küzdelmekhez hasonlóan lehetett értelmezni. 1068-ban a kerlési, avagy cserhalmi ütközetben László még herceg korában a kunok, illetve valójában a besenyők ellen harcolva, egy lovas üldözés során megmentett egy elrabolt leányt. Ez az epizód ugyan jól hajazott a Szent György-legenda

leánymentésére, de ahhoz képest egyáltalán nem volt meseszerű, sőt nagyon is valós és életszerű eseményt mutatott be.

Az Itáliából érkezett király, Károly Róbert veretett először Magyarországon igazán értékes aranypénzt, mégpedig a firenzei aranyforinttal súlyára, méretére, minőségére, sőt külsejére nézve is azonosat, ugyanis az érmék előlapján lilium, a hátlapján pedig Keresztelő Szent János, Firenze védőszentje volt látható. A király fia és örököse, Nagy Lajos megváltoztatta az aranyforint ábrázolásait. Először az előlap liliumát cseréltette fel az árpádsávós, Anjou-liliumos címerrel, majd az 1360-as évek táján a hátlapra, Keresztelő Szent János helyére, a magyar Szent László király csatabárdot és országalmát tartó alakja került. A pénzérme veretének megváltoztatása a Szent László-kultusz hivatalossá tételét, állami-királyi felkarolását jelentette. Az eredeti Szent László-legendában nem szerepelt a leánymentés, de a képek sorozatából álló Magyar Anjou-legendáriumba a *Képes krónika* történeti elbeszélése alapján bekerült. Ekkor kezdték Kárpát-medence-szerte freskó formájában a templomok belső falára felfesteni, gondosan kidolgozott ikonográfia alapján, a Szent Györgyéhez hasonló hőstettet.

Szent György a Magyar Anjou-legendáriumban

*Szent György-freskó Tarpán, a református
templom északi falán*

A pénzérmék változásával egyidejűleg, 1370-ben készültek el Nagyváradon Szent István, Szent Imre és Szent László álló szobrai, 1390-ben pedig Szent László hatalmas méretű, bronzból öntött lovas szobra. Ezek a váradi székesegyház előtti téren álltak 1660-ig, amikor a várat elfoglaló törökök megsemmisítették mindegyikőjüket. Miskolczi Csulyák István (1575–1645) református prédikátornak köszönhetjük, hogy ismerjük a szobrok egykori bronztáblás feliratait, mert ezeket 1609. június 27-én, egy Váradon rendezett egyházi ülés idején lemásolta és beírta diáriumába. Kézirata leszármazottai révén jutott Keresztesi József (1748–1812) szalacsi református lelkész birtokába. Ebből a dokumentumból közölte 1804-ben a hajdani feliratok szövegét a tudós könyvtáros, Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) a *Zeitschrift von und für Ungarn* című folyóiratban.

Károly Róbert és Nagy Lajos pénzérméi

Ezekből az egykor lemásolt feliratokból derült ki, hogy a királyszobrok két alkotója egy testvérpár volt, Kolozsvári Márton és György, az apjuk, Miklós mester pedig festő. A három gyalogos királyszobrot Nagy Lajos király uralkodása idejében rendelte meg az Itáliát is megjárta Futaki Demeter, aki 1345-től haláláig,

1372-ig volt váradi püspök. A nagy méretű lovas szobor megrendelője egy későbbi utóda, Cudar János volt, aki 1383–1395 között, Zsigmond és Mária uralkodása idejében volt az egyházmegye püspöke.

A Kolozsvári testvérek korábbi munkáját, a Szent György vitéznek 1373-ban készült lovas szobrát vélhetőleg ugyanabban az évben a prágai várban állították fel. A feltevések szerint Nagy Lajos küldte ajándékba abból az alkalomból, hogy 1373. június 1-jén egyezséget kötött IV. Károly német-római császár és cseh királlyal arról, hogy a maga kétéves leányát, Anjou Máriát (1371–1395), eljegyzi annak fiával, az ötéves Luxemburgi Zsigmonddal (1368–1437), a majdani magyar királlyal. Az időpont egybevág a szoboralak pajzsán egykor olvasható készítési dátummal.

A sárkányölő szent legrégebbi magyarországi kultushelye a veszprémi Szent György-kápolna – ott tett szüzességi fogadalmat Szent Imre herceg. Ebben a XIII. században átépített kápolnában őrizték Szent György fejereklyéjét. Nagy Lajos király a budai Várban építtetett Szent György tiszteletére díszes templomot. Az ország több templomában maradt fenn a sárkányölőt az általa megmentett leánnyal együtt megjelenítő oltár vagy falkép. A szent legendájának képi és szobrászati megjelenítése a középkorban főként a sárkány megsebesítésének és megölésének bemutatására szorítkozott. Ebben az elképzelt jelenetben négy szereplő vonult fel: György vitéz és a lova, a királylány és a sárkány. A XVI. század eleji *Érdy-kódex* karthauzi szerzetes fordítója ekként adta elő a legendabeli viadalt:

„Mikoron ezeket beszéllenek, íme, az nagy sárkán felemelé ő fejét az tóból, és reájok kezde

jönni. Ottan az királ leánya reszketni kezde, és mondá Szent Gyergy vitéznek: »Fuss el, jó uram, fuss el hamarsággal!« Ottan azért Szent Gyergy lovára ile, és szent keresztnek jegyével magát megjegyzé, és az sárkány ellen nyomoték. És csúcsáját erősen mefogótozván, és ennenmagát Úr Istennek ajánlván, neki eklelé, és az sárkánt az feldre leejté. És mondá az leánnak: »Ódd el övedet és vesd nyakára az sárkánnak; semmit ne félj jó leányom!« Mikoron azt tette, úgvan követi vala őtet, mint az szilígy bestye.” (szelíd vadállat)

A teljes *Szent György-legendát* az 1320–1340 között készült *Magyar Anjou-legendárium* képsorozatban mutatta be. A sárkánnyal való viadal képét a miniátor, az *Érdy-kódex*ben olvashatóval megegyezően, úgy festette meg, amint a leány ráveti az övét a Szent György által megsebzett sárkányra. Más ábrázolásokon a rettegő leány egy sziklaormon állva nézi az éppen folyó küzdelmet. Ilyen ábrázolás maradt fenn a Szatmár vármegyei Tarpán is, ahol 1984-ben a református templom északi falán olyan, XV. század eleji freskókat tártak fel, amelyek egyikén Szent György viadala látható. A kettős keresztet viselő vitéz almásderes paripán, azaz fehér pettyes szürke lovon ülve, dárdával döfi torkon a sárkányt. A királylány összetett kézzel áll a sziklán.

A prágai várban álló sárkányölő Szent György-szoborról elsőként Václav Hájek z Libočan (1499–1553) cseh történetíró tett rövid említést 1541-ben az anyanyelvén kiadott cseh krónikájában, mégpedig az 1373-as év eseményei között. Ő úgy vélekedett, hogy egy bizonyos Václav Špehář, avagy Wenzel Späher volt a szobor alkotója. 1596-ban Johann Sander német fordításában is megjelent Hájek cseh

krónikája. Ezt később újra kiadták: 1697-ben Nürnbergben, 1718-ban pedig Lipcsében. Sander furcsa módon a Späher nevet is lefordította, így lett belőle Wenzel Kundschafter. Németül mindkét szó kém, felderítőt jelent. A szoborra vonatkozó szöveg magyarra fordítva így szól:

„Sz. György lovag szobra a prágai vár vízköpő csöve felett: Ugyanebben az évben [1373-ban] akadt egy ügyes ember Csehországban, aki pompás harangokat, ágyúkat és egyéb ércműveket öntött, Wenzel Späher néven. Több mesterműve között Szent György lovag lovas szobrát, és a sárkányt a sziklán; mind rézből és belül üregesen öntötte ki, amelyet Károly császár arannyal és ezüsstel gazdagon bevonatott, valamint a kiöntött lovat és sárkányt a prágai vár vízköpő csatornája fölé állíttatta.”

A lovas szobor, amelyet a valóságosnál kisebb mérete alapján, eredetileg talán belső térbe szánhattak, a Mihulka-torony közelében lévő kutat díszítette, ahol egy 1541. június 9-én támadt tűzvészben megsérült. Ekkor a toronyból lezuhanó gerenda a lovas jobb karját a lándzsával együtt letörte. A palota kapujához átvitt szobrot javító kézműves a kelletténél magasabbra forrasztotta vissza a vitéz döfő kezét. Jiří Trnicky cseh nyelvű versének tanúsága szerint, 1562. szeptember 20-án, a Miksa cseh királlyá választásakor rendezett lovagi játékok során a nézők felmászta a több mint száz esztendeje ott álló szoborra („Snad více než od sta let bez pohnutí”), amely ledőlt a talapzatáról, és a ló feje némileg megrongálódott. 1573 májusában a szobron álló vízköpőt (Röerkasten ... darauf das gegossen Bild der Ritter Sanct Georg stehen soll),

ugyanazon év októberében pedig a szobrot javították, amint azt a fennmaradt számlák igazolják.

Az ovális alapon nyugvó szobor kiemelkedő sziklát utánzó részéről ma már hiányzik a királylány kicsiny alakja. Hasonló lehetett a megoldás a Tarpán feltárt falképen ábrázolt jelenethez, ahol a királylány ugyancsak a lovag előtti sziklafokon áll. A szoborkompozícióban fontos szerepet játszó leány egykori figurája már 1541-ben is hiányzott, hiszen Václav Hájek cseh krónikájának leírásában csupán a lovagot és lovát, valamint a sárkányt említette meg. A leány figuráját akkor távolíthatták el, amikor a szobrot kútszoborrá alakították át, és a szökőkút sárkányfejes vízköpőjét illesztették annak megüresedett helyére.

A viaszvesztéses eljárással, üregesen öntött szobor lovát alkotói, a tarpai falképen levőhöz hasonlóan, almásderesnek ábrázolták a bronz felületén sorjázó foltszerű formákkal. A paripa farkán lévő csomózás és a lószerszámok is, magyarországi előképekre utalnak. Szent György alakjának bal karján egykor pajzs is függött, amely ma már nincs meg. Szerencsére annak latin feliratát ketten is feljegyezték: 1677-ben a jezsuita Bohuslav Balbín (1621–1688) *Epitomae*-jában a következőképpen:

„Hagek a dicséretes műalkotás készítőjének Václav Špehért nevezi meg, ám magán a feliraton, amelyet a bronzról másoltam le, ez megcáfolódik, amely így szól: Az Úr 1373-dik esztendejében ezt a művet, Szent György képmását, Clussenberchből való Márton és György öntötte egybe.”

1700-ban Jan František Beckovský (1658–1725) cseh nyelven írt történeti művében a Balbínnál olvashatóval azonos feliratot közölt. 1681-ben Balbín egy másik könyvében hosszasan méltatta a szobor szépségét. Érdemes tehát a latin szöveget magyarra fordítanunk:

„Szent György lovas szobra
(amint éppen
megnevezhetném) bámulatot
kelt mívességeivel.
Harangérből készült, a ló és
a szent lovag körvonalait oly
nagy gondossággal alakította
ki a művész, hogy nincs
kívánatosabb; a legkisebb
erek és szőrök, és bármi
valahol él a lovon, él a
bronzon; kitűnő látvány
mindig nekem, és az, ahogy a
ló gyürkőzését az ugrásra, és
a magát az ugrásnak
teljességgel átadó lovag
erőlködését hajszálnyi
pontossággal ábrázolta. Ez az
alkotás 1373-ban készült el,
IV. Károly uralkodása idején,
amint az *Epitoma*ban
elbeszéltem. Eme szobor alatt
kellemes víz van, és a forrás a
csatornákból egy vizet okádó
sárkány által, nagy buzgással
folyik ki.”

1710-ben Karl Adolf Redel (1659–17??) Prága
nevezetességeit bemutató német nyelvű
könyvében Balbín elismerő szavait felidézve írt
az akkor már nem működő szökőkútra
helyezett szoborról, annak feliratát is
megemlítve: „A ló baloldalán van Szent György
pajzsa, amelyen aranyozott kereszt van, és azon
a felirat, hogy ki és mikor készítette ezt a
szobrot.”

1757-ben a szobrot előbb az óvárosi városháza
elé, majd a Szent Vitus-székesegyház mellé
helyezték át. Ezt megelőzően, 1749-ben lopták

el róla a pajzsot. Az erről szóló, a prágai vár levéltárában fennmaradt feljegyzéshez odaírták a pajzs némileg félreolvasott feliratát is: „Ao. 1373 completum est hoc opus imaginis Sti Georgij per Martinum et Georgium de Chilenburg” (az eredeti g betűt utólag áthúzták, és átírák ch-ra). Balogh Jolán (1900–1988) művészettörténész véleménye szerint ez „a névtelen feljegyzés igen értékes, mert Balbín másolatán kívül ez az egyetlen, mely közvetlenül a szoborról készült”.

1784-ben Franz Pubitschka (1722–1807) prágai jezsuita szerzetes kronologikus cseh történeti művében, meglepő módon, a helyes német névalakban idézte a Szent György-szobor feliratát, egyúttal Václav Hajek téves adatát is cáfolta:

„Az olvasható aláírás olyan világosan nevezi meg a *Clussenburgból* származó Márton és György művészeket, hogy nem értem, miként tulajdoníthatja Hagek az elismerést egy bizonyos Wenzel Speherznek.”

Innen már csak egy lépés lett volna felismerni, hogy Clussenburg alighanem az erdélyi Kolozsvárral lehet azonos. Nem így történt. A XIX. századi német szakírók nem tudtak mit kezdeni a számukra ismeretlen városnévvel, ezért a légből kapott Clussenbach névforma alapján próbáltak az alkotók nyomára lelteni. Ám ez a változat sem adott nekik támpontot arra, hogy a prágai Szent György-szobor alkotóinak valós származási helyére fényt derítsenek.

1879-ben Wenrich Vilmos (1822–1895) erdélyi szász tudós vette észre, hogy a feliratban

olvasható *Clussenberch* Kolozsvár korai szász elnevezésének némileg torzult változata, majd a hozzákapcsolt Márton és György személynevek révén megállapította, hogy a prágai Szent György-szobor alkotói ugyanazok a művészek voltak, mint akik Nagyváradon Szent László királyról 1370-ben álló, majd 1390-ben lovas szobrot készítettek. Weinrich a *Századok*-ban megjelent cikkében még egy érdekes bizonyítékkal hozakodott elő:

„Nevezetes e tekintetben még egy más jelenet is. Miskolczi István Szent László lováról beszélvén, azt mondja: *Equi dexter testiculus grandior est altero*. Érdekesebbnek tartottam ezen észrevételt, mintsemhogy elmulasztottam volna Prágában is Szent György lován a testiculusi arányokat vizsgálni, és valóban, ott is az állatnak ily módon való alakítását találtam. Mindezeknek alapján tehát kétséget nem szenved, hogy a prágai emlékekben hazai művészeink egy munkáját bírjuk.”

Ennek a jelentős felfedezésnek, a bronzból öntött ló eltérő méretű heréin kívül, a további bizonyítékai a következők. A nagyváradi királyszobrok tábláinak latin szövegében Kolozsvár magyar neve szerepelt a két alkotó, Márton és György családneveként. Az 1470-es feliraton: „*per Martinum et Georgium filios Magistri Nicolai pictoris de Colosvar*”. Az 1490-esen pedig: „*per Magistros Martinum, et Georgium de Colosvar*”.

A testvérpárt 1373-ban ugyancsak együtt említő prágai feliratba az erdélyi város nevének német változata került, amelyet a XVII. század végén tévesen Clussenberchnek betűztek ki. Az oklevelekben a XIII–XIV. században szereplő magyar „Clusvar” szász tükörfordításaként jelent meg a „Clusenburg” változat, amelyet az élő beszéd nyomán leírhattak akár Clussenburch formában is. Ez a névalak szerepel a kolozsvári Szent Mihály-plébániatemplom és annak fiókegyháza, a Szent Jakab-kápolna számára 1348-ban kiadott búcsúengedélyben: „ecclesia parochialis Sancti Michaelis Archangeli in Clusenburg ac capella Sancti Jacobi eius filia Transilvaniensis diocesis”. Csak jóval később, téves népetimológias fejleményként alakult ki a német Clausenburg elnevezés, illetve a humanista latin Claudiopolis.

Érdemes megjegyeznünk, hogy a két évtized eltéréssel készült váradi szobrok talapzataira helyezett bronztáblákon rajta voltak a megrendelőket, az alkotókat és az időpontokat megnevező feliratok. A köztes időben alkotott prágai Szent György-szoborhoz viszont nem tartozott bronztábla, hanem csupán a pajzson volt egy rövid felirat. Ez arra utalhat, hogy eredetileg máshová szánhatták ezt a művet, a pajzsot tehát utólagosan, új felirattal helyezhették rá.

A Kolozsvári testvérek lóháton ábrázolt szentekről kapták a keresztnévüket: egyikük a köpenyét a koldussal megosztó Szent Mártonról, másikuk pedig a leánymentő és sárkányölő Szent Györgyről. Bizonyára a keresztnéveik is arra inspirálhatták őket, hogy egy harmadik lovas szentet, Szent László királyt is megmintázzák. Talán éppen ők találták ki,

hogy a csatabárd legyen a lovagként megjelenített magyar király jelképe, hiszen szobrainál nekik kellett megalkotniuk az ábrázolás alaptípusát. Ebben segíthette őket a sárkányölő szent már korábban kialakult ikonográfiai példája.

Utóirat:

Amikor a XIX. század végén egyértelműen kiderült, hogy a prágai Szent György-szobor alkotói magyarországi művészek voltak, itthon is látni szerették volna a művüket. Ferenc József király a szoborról két gipszmásolatot készíttetett. Az egyiket az Erdélyi Múzeumnak, a másikat pedig a fővárosnak ajándékozta. Ezekről 1904-ben Róna József öntödében három bronzmásolatot készítettek.

Kolozsvárott állították fel az első példányt, amely 1960-ban került mai helyére, a Farkas utcai református templom elé. A második példányt Budán, a Halászbástya főlépcsője mellé helyezték. A harmadik példány, Strobl Alajos kérésére, 1906-ban a pesti Epreskert szoborparkjába került. Onnan azonban később a Nemzeti Múzeumba vitték át, a helyére pedig e másolat másolata került.

A másik gipszminta a Budapesti Műszaki Egyetemen kötött ki, és jelenleg is ott van. Erről több további öntvényt készítettek. 1930-ban Klebelsberg Kuno Szegedet ajándékozta meg egy újabb példánnyal, amelyet 1938-ban avattak fel, ez 1959-ben került a mai helyére. 2012-ben Sepsiszentgyörgyön állították fel a legújabb másolatot a szoborból, amelynek az elkészítése kilenc hónapot vett igénybe. (Az eredetit hajdan egyetlen darabban öntötték ki, a mostanit ötvennégy elemből tudták összeállítani.) Ma már a Hradzsinban is a szobor másolata áll a szabadban, a restaurált

eredeti a Prágai Nemzeti Galériában tekinthető meg.

A felsorolt másolatok szolgálják a Kolozsvári testvérek szobrának téves kiegészítését, a hosszú lándzsát, a markolat felőli végére illesztett zászlócskával, amely valójában a lándzsa csúcsa alatt szokott lenni. Egy újabb másolat öntésekor érdemes lenne, a korabeli ikonográfiai párhuzamok nyomán, az elveszett pajzsot pótolni és a sziklán az egykor álló leány alakját megformázni. Marosi Ernő (1940–2021) művészettörténész véleménye szerint, az eredetileg a királylány alakját is tartalmazó kompozíció hasonló lehetett ahhoz az 1370–1420 között készült alabástrom Szent György-csoporthoz, amelyet a washingtoni National Galleryben, a Samuel H. Kress Collection nevű gyűjteményben őriznek. A javasolt kiegészítések segítenék elképzelteni, hogy milyen lehetett a Kolozsvári testvérek Szent György-szobra a kompozíció eredeti teljességében.

A szerző irodalomtörténész, az ELTE BTK oktatója

Nyitókép: A prágai várban álló Sárkányölő Szent György-szobor (másolat)

Megosztás

#Nagyvárad #Szent László #Szent György

#prágai Szent György-szobor #Képes

#Kolozsvári testvérek #Magyar Anjou-legendárium
